

CUPRINS

Italia Restaurației și Principatele Române.....	7
Risorgimento și unitatea Italiei în percepția opinieii române	27
Risorgimento și unitatea Italiei în jurnalismul românesc.....	63
Italia și memoria bătăliilor sale pentru independență în cântecul popular transilvan	97
Stânga constituțională italiană în primii ani de guvernare și opinia românească.....	127
Probleme și așteptări ale Europei centro- orientale în <i>Jurnalul politic</i> al lui Giorgio Asproni.....	151
Malta în itinerariile exilaților români de la 1848	167
Ermiona Asachi-Quinet și religia libertății ...	183
Pactul de la Roma (8-10 aprilie 1918) și Legiunea română pe frontul italian	199

Sidney Sonnino și intervenția României în Primul Război Mondial	217
„Îndemnurile unui frate”: o scrisoare inedită a lui Mazzini către Eugen Carada.....	233
Luigi Cazzavillan. O figură memorabilă în colonia italiană din București (1852-1903).....	239
Anexă documentară.....	243

Italia Restaurației și Principatele Române

Italia Restaurației ocupă un loc relevant în istoria raporturilor sale cu lumea românească.

Ea întemeiază prin Sardinia primele reprezentanțe consulare, inițial cu caracter temporar, în Principate, conferind comerțului și navigației sale în Marea Neagră și la Dunărea de Jos, noi dimensiuni după semnarea tratatului de amiciție cu Imperiul Otoman, în 1823 și, în special după pacea de la Adrianopol din 1829.

Despre această Italie și, cu deosebire, despre Regatul Lombardo-Venețian și Marele Ducat al Toscanei, dispunem de imagini și judecăți instructive, propuse compatrioților spre stimulare la muncă, inițiativă creatoare, civilizație.

Totea devine destinație de studii universitare, inclusiv pentru primii bursieri de stat români și, prin contactele cu știința și cultura sa, e îndreptățit să se poată vorbi de o mai mare pondere a valorilor patrimoniului italianității între Dunăre și Carpați.

În raport cu aceeași Italie preunitară, aflată în freamătul patriotic al unei multiforme mișcări regeneratoare care poartă numele de

Risorgimento, și căreia îi rezervă, de la originile ei, o rubrică distinctă, presa națională ilustrează statornic concepte, aspirații, programe și acte memorabile care, într-un frapant paralelism cu procesul palingenetic românesc sfârșește prin a se propune ca termen privilegiat de referință.

Dat fiind statutul dublei dependențe a Țărilor Române, puse sub autoritatea sultanului și tutela țarului – potențați cu interese și țeluri contrastante – normele cărora ele sunt constrânse să li se supună nu lasă niciun spațiu de manevră domnilor și guvernelor, în predestinatele orientări și cu atât mai puțin în schimbări decisive de direcție.

De aceea nici atunci când sporește considerabil relevanța Mării Negre și a Dunării ca artere de navigație, nu se înregistrează expresii ale unor considerente ideale printre rațiunile care ar fi putut determina o mai mare apropiere între ele și Sardinia.

Rațiunile formulate în actele oficiale sunt de ordin comercial, singurele despre care fac mențiune și rapoartele consulilor sarzi, care evidențiază – împreună cu natura acelor interese – buna dispoziție, nu doar protocolară, ilustrată de domnitori, miniștri și diverșii demnitari în exercițiul atribuțiilor lor.

Primirea reverență rezervată de primii domni pământeni și urmașii lor, diplomaților, mărturiile de satisfacție și asigurările, deloc gratuite, date de a găsi în țară tot sprijinul și toate înlesnirile dorite, aplicarea guvernărilor în a face efective promisiunile și recomandările, optimele raporturi ale consulilor cu autoritățile locale, tratamentul binevoitor acordat Caselor de comerț în prevalență ligure, totul demonstrează o cooperare demnă de apreciere și contrazice opinia consulului Bartolomeo Gey-

met, – conform căreia – la instalarea sa în funcție – numele însuși al Sardiniei era de abia cunoscut.¹

Cu toate acestea, nici promițătoarea prosperitate a Principatelor, nici creșterea importanței lor pentru Sardinia derivând din notabilele beneficii create traficului și navigației sale, nu au fost suficiente pentru a-i inspira acesteia acele orientări pe care comprezența unor factori extraeconomici le-ar fi putut induce.

Motivații de o asemenea natură par însă a nu fi făcut parte din rolul pe care actorii în cauză îl vor fi considerat încredințat lor, cel puțin înaintea de 1848.

Dimpotrivă, titularii Consulatelor sarde au interpretat cu o surprinzătoare lipsă de înțelegere anumite elocvente manifestări de opinie, ca aceea notată cu ocazia arborării stindardului regal la Galați, ceremonie la care, în afara sudiților rezidenți și a autorităților, participase – la 19 martie 1838 – și o mulțime de orășeni, atrași – după Geymet – doar de simpla curiozitate.²

Cert este că un entuziasm popular analog, cu repetate strigăte de *evviva*, nu era la fel de ușor de întâlnit față de puteri precum Rusia sau Austria.

Nici următorul diplomat torinez, Adolfo Castellinard n-a tradus mai bine exultanța publicului la adresa regelui Carlo Alberto, în umbra aceluiași drapel, la 4 noiembrie 1844 „zi de inexprimabilă satisfacție și de adevărată glorie”, destinată să supraviețuiască îndelung în memoria cetățenilor din Galați, al căror entu-

¹ *Archivio di Stato di Torino* (AST) Consolati Nazionali, Dispaccio consolare del 7 gennaio 1841.

² AST, Relazione consolare del 19 marzo 1838.

ziasm a fost interpretat corect de exilatul Mario Pietro Cugino, într-unul din fundamentele sale, în partea finală a poeziei dedicate de el consulului, în care reamintea romanitatea străvechilor pământuri românești.³

În anii 1821-1822, agentul diplomatic sard de la Constantinopol așteaptă preocupat rezultatele Congreselor suveranilor de la Laibach și Verona.

Evenimentele îngrijorătoare pentru otomani sunt mișcarea populară din Valahia, factor determinant al pătrunderii trupelor turcești în Principat, care compromite raporturile cu Sankt Petersburgul, tulburările intervenite în Moldova, revoluția din Moreea, tenacitatea rezistenței Serbiei, toate percepute ca manifestări ale spiritului ce contagiază o mare parte a Europei.

În depeșele expediate lui Asinari di San Marzano, Tudor Vladimirescu e prezentat ca un conducător care reclamă peremptoriu desdăunarea poporului pentru opresiunea îndurată sub fanarioți și o ordine nouă, întemeiată pe restabilirea domniilor pământene.

Ministerul de Externe e pus la curent cu deplășările diverșilor emisari, cu dezaprobarea de către țară a revoluției din Valahia și a mișcării lui Ipsilanti.

Asupra insurecțiilor italiene, prevăzătorul Federico Maria Chirico se declară interpretul fidel al numeroasei națiuni sarde, trăitoare la Constantinopol în desăvârșită pace și liniște, fără a da „cel mai mic semn de aprobare” dezordinilor de la Torino și Genova, salutând eficacitatea Casei de Savoia care a anihilat „abia

³ AST, Rapporto del 7 novembre 1844.

urzită, mașina rebelilor ce amenință cu anarhia”.

În 1822, el este martorul presiunilor Austriei și Marii Britanii asupra Sublimei Porți pentru accelerarea evacuării Principatelor și a numirii noilor domni semnalată la 25 iulie.

Liniștit, se poate dedica acum mai deplin misiunilor sale și începe cu examinarea comportamentului sudiților sarzi, încântat – la 26 august – că „nu există unul implicat în revoluție” care să fi căutat adăpost în Constantinopol, întrucât veghease cu luare aminte și nu descoperise decât câțiva carbonari napolitani care „abia sosiți, au trebuit să-și caute azil în altă parte”.⁴

Depeșa relativă la ordinul de îmbarcare și expediere la Torino a sudiților sarzi care nu puteau justifica în niciun fel trecuta lor conduită, atestă una dintre cele mai importante răspunderi a unui reprezentant diplomatic, dacă reflectăm la insurecția din Piemont, din 1821, și la modul extrem de dur în care fusese reprimată.

În adevăr, reacția restauratului regim absolutist piemontez în anihilarea insurecției fusese una barbară. Se pronunțaseră între mai și octombrie 1821 un număr de 71 de condamnări la moarte, 5 la închisoare pe viață, 20 la pedepse cu închisoarea de la 5 la 20 de ani.

După dizolvarea Delegației regale, diverse Consilii mai pronunțaseră alte 24 de condamnări la moarte, 5 la închisoare pe viață și 12 pe termene de la 15 la 20 de ani.

Nu toate condamnările la pedeapsa capitală fuseseră executate, dar guvernarea devenise atât de opresivă, de intolerabilă, încât Piemontul

⁴ AST, Lettere ministri Porta Ottomana, Dispaccio del 26 agosto 1822.

începuse să fie perceput ca un detestabil campion al legitimismului european, vasal Austriei.⁵

Emigrația politică succesivă în afara Italiei era constituită majoritar din militari dezamăgiți, afiliați ai societăților secrete ori simpli cetățeni care nu mai puteau suporta constrângerile guvernelor restaurate și doreau reforme și constituții, idei noi și programe liberale mai decisive.

Primul mare val de exilați care a contat cu adevărat în istoria risorgimentală prin amploare, prin problemele suscitade, prin curente în care s-a divizat și prin diversitatea țărilor de exil, a fost acela posterior insurecțiilor napoleitană și piemonteză din 1820-1821, un exod în masă.

Mulți dintre ei s-au repatriat, beneficiind de grațieri și amnistii, de protecția unor consuli sarzi sau burbonici, alții s-au transferat în țări noi. Pe lângă emigrația politică, apăsarea sau primea noi impulsuri și una economică, nu întotdeauna ușor de deosebit de prima, foarte preocupantă pentru guvernele străine, importantă rezervă de energie și potențial de acțiune pentru patrioții și conspiratorii mai activi.

Teritoriile de azil le-au reprezentat inițial Spania, Elveția și Franța, după care prăbușirea constituționaliştilor iberici, expulzările elvetice și vexațiunile franceze au determinat peregrinări prin Belgia, Marea Britanie, Malta, Insulele Ionice, ultimele un fel de laborator al cooperării italo-elenice.

Dacă Italia a putut însemna ceva viu, operant în Europa și în lume înainte de 1848, faptul se datorează în largă măsură acestei emigrații politice, un fel de liberă patrie itinerantă între patrii, legată mutual cu cultura și politica celor-

⁵ ROSARIO ROMEO, *Dal Piemonte sabauda all'Italia liberale*, pp. 32-33.

alte țări.⁶

Falimentul mișcărilor italiene de la 1831 înainte pune în mișcare un al doilea val care se îndreaptă precumpănitor spre Franța, de unde mulți exilați vor migra spre Corsica, Elveția, Algeria, Tunisia, Malta, Insulele Ionice, Europa Orientală, Asia Mică, cele două Americi.

Cu începere din martie 1831, destinul și peripețiile exilului în afara Italiei pot fi urmărite consecvent, recurgând la o importantă sursă ilustrativă a capacității inventive a lui Metternich de a contracara uneltirile subterane ale propagandei revoluționare care amenințau guvernele legitimize, prin infiltrarea unor agenți abili în consiliile refugiaților, spre a le cunoaște tempestiv planurile și mijloacele de punere în aplicare și a le face să avorteze. Astfel era introdus în *Societatea patriotică italiană* din Paris ce-și propunea să revoluționeze Italia și să o conducă la independență și unitate, agentul secret Angelo Mocchetti.⁷

Emigrații știau că erau supravegheați de poliția franceză și de spioni în solda Austriei și a guvernelor italiene.

Cei mai mulți dintre apartenenții noii emigrații debarcau la Marsilia între 1 aprilie și 31 mai 1831 și potrivit unui „État des réfugiés” întocmit de poliție, numărul celor ce se prezentaseră atingea un total de 257. Locul privilegiat de întâlnire era Caffé des Américains, unde contele Porro Lambertenghi – care scăpase prin fugă de pedeapsa cu moartea – afirmase înconjurat de un stol de exilați că insurecția în Italia era foarte aproape.⁸

⁶ ALESSANDRO GALANTE GARRONE, *L'albero della Libertà*, pp. 72-84.

⁷ SALVO MASTELLONE, *La Giovine Italia*, I, p. 74.

⁸ S. MASTELLONE, *op. cit.*, p. 83.

Consulul sard de la Marsilia colabora cu poliția franceză și dispunea de lista proscrișilor rezidenți în oraș, în special de numele fugarilor proveniți din Piemont. Poliția îi recenza din nou, la începutul lunii ianuarie 1833. Lista lor, incompletă, întrucât nu toți se înfățișaseră poliției, cuprindea numele și prenumele lor, vârsta, locul nașterii, anul sosirii în Franța, statele italiene de proveniență. Ceea ce interesa cel mai mult autoritățile franceze, sarde și austriece, era lista membrilor Federației *Giovine Italia*.⁹

Poliția cea mai înzestrată tehnic era cea austriacă.

Un *Informationsbüro* avea la dispoziție un *Notenwechsel mit der Polizeihofstelle* – schimb de note cu autoritățile polițienești (1831-1839), informațiile fiind reunite într-un singur registru tematic, *Polizeigegenstände*. Poliția milaneză era o sucursală a Direcției generale din Viena. Lista afiliaților *Tinerei Italiei* circula prin toate cancelariile, Viena informa Milano, Milano informa Torino.¹⁰

La 23 noiembrie 1833, consulul sard Paganò comunica de la Marsilia guvernului său informații despre proiectul nesăbuit al refugiaților de a pătrunde în Statele sarde, despre amânarea executării sale și eforturile întreprinse de Ramorino pentru a avea la dispoziție 800 de polonezi aflați în Elveția și în alte locuri de detenție (*dépôts*). Cine îl informa pe consul? Luigi Caire, un fost furier din brigada Pinerolo care reușise să se strecoare printre exilații din Marsilia și să se bucure de încrederea căpitanului Nicola Ardoino, căruia îi umbla în hârtii, copiind scrisorile primite și expediate și

⁹ S. MASTELLONE, *op. cit.*, pp. 238-240.

¹⁰ S. MASTELLONE, *op. cit.*, p. 84.

trimițând, cu solitudine, rapoarte consulului Pagano. El semnala adresele diverșilor refugiați, între alții Davide Vaccarezza, care locuia împreună cu contele Porro, și reușea să transmită reprezentantului diplomatic sard copiile unor scrisori ale lui Ardoino, proclamația Federației *Giovine Italia*, un *Appello all'armata sarda* și *Proclama agli ufficiali della brigata Pinerolo*.¹¹

Mazzini nu renunța la invazia în Savoia și la 1 februarie 1834 era expediată o scrisoare cu acest conținut exploziv ziarului *Tribune* din Paris:

„Je vous annonce que demain dimanche deux février, le général Ramorino entre dans le Piémont à la tête de 4500 hommes, Italiens, Français, Suisses et Polonais.

C'est le premier mouvement de cette insurrection préparée avec tant de constance et de courage par la Jeune Italie. C'est le premier tocsin de l'émancipation des peuples.”¹²

Incredibil pentru un ziar legitimist, la 18 februarie 1834 peremptoriile fraze finale apăreau integral în versiune română și franceză, în *Albina* lui Asachi.

Descoperirea unei conspirații a *Tinerei Italii* în Statele sarde, în iunie 1833 dusesse la 12 condamnări cu pedeapsa capitală – 3 la Genova, 6 la Alexandria și 3 la Chambéry.¹³

Tânăra Italie se răspândise spectaculos în armata piemonteză și numărul excesiv de condamnări la moarte ca și severitatea celorlalte urmăreau să impresioneze, întreținând o atmosferă de teroare.

¹¹ S. MASTELLONE, *op. cit.*, II, pp. 188-191.

¹² *Tribune*, 1 février 1834, cit. în S. MASTELLONE, *op. cit.*, II, pp. 197-198.

¹³ FRANCO DELLA PERUTA, *Scrittori politici dell'Ottocento*, I, nota 1, p. 447.